

УДК 069.5:5:342(477)

Природничі предмети у музеях: музеологічний аналіз правових дефініцій

Ф. Д. Рябчикова

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)

Natural Objects in Museums: Museological Analysis of Legal Definitions. — Riabchykova, F. D. — The article analyzes the content of legal definitions of the terms “potential museum object” and “museum object” fixed in the Ukrainian law. It was found that they do not comply with the basis of natural museology because they do not take into consideration a significant part of natural objects which are in the field of museum activities. According to the norms of the national law, entire museum collections (e.g. soil, petrographic collection; as well as some natural samples) found themselves outside of the field of law. In addition, the overwhelming majority of potential natural objects do not subject to the valid legal definition “potential museum object”. The author presents determinations of terms “museum object”, “natural preparation” which are fixed in natural museum studies. The interpretation approaches of these terms, particularly as “objects of nature”, “natural monuments”, “natural samples”, “natural things” were revised. The author proposes to define the content of the terms “museum objects” and “potential museum object” in following ways: a) in the natural museology through the concept “object of nature”; b) in the legal field through the concept of “object”.

Key words: legal definition, natural museology, museum object, potential museum object, natural preparation.

Вступ

Одним із невід’ємних компонентів національної музейної політики в Україні є забезпечення правових умов для ефективної діяльності музеїв. Важливе місце серед них посідають музеї природничого профілю, включно з відділами природи комплексних музеїв. Ці інституції покликані виконувати надзвичайно актуальну місію — служити суспільству шляхом документування розвитку природи, забезпечення проведення природознавчих досліджень, формування засад екологічної культури у населення.

Неодмінною умовою реалізації такої місії є удосконалення нормативно-правового регулювання музейної справи в Україні, в т. ч. аналіз і перегляд зафіксованого в законодавстві понятійно-категоріального апарату. Чіткість та продуманість нормативної термінології безпосереднім чином впливає на реалізацію норм права, а отже на дієвість національної музейної політики. Крім того, закріплені в законодавстві терміни та поняття подекуди використовуються в навчальних та наукових цілях, а отже їх неналежне формулювання негативно позначається на розвитку музеологічної освіти та науки. Саме тому актуальним завданням сучасних музеологічних студій є аналіз існуючих у музейному законодавстві правових дефініцій.

В останні два десятиріччя у вітчизняній історіографії з’явилася ціла низка наукових розвідок, присвячених розвитку музейництва у незалежній Україні. Звернулися дослідники й до проблеми формування нормативно-правової бази музейної справи, досягнень та проблем її реалізації на практиці (Гайда, 2011; Стороженко, 2011; Бородін, 2012; Акуленко, 2013; Мищак, 2013). На важливості цієї складової державотворення акцентують увагу у своїх працях О. Титова (2009), Б. Кожушко (2014), К. Смаглій (2015). Сутність природничих музейних предметів частково висвітлена в узагальнюючих дослідженнях Ф. Вайдахера (2005), С. Сотнікової (2011), І. Шидловського (2012), а також у низці довідникових видань (напр. Климишин, 2003). Доводиться констатувати, що на сьогодні фактично відсутні теоретичні музеологічні дослідження поняття «природничий музейний предмет». Поза увагою вітчизняних науковців залишилися й питання змісту музейних правових дефініцій.

Метою даної розвідки є аналіз змісту закріплених в українському законодавстві правових дефініцій термінів «предмет музейного значення» та «музейний предмет», їх відповідності засадам природничої музеології, зокрема, визначенню місця, яке відведене у них об’єктам природи.

Corresponding author address: F. D. Riabchykova; Lesya Ukrainka Eastern European National University; Volya Avenue 13, Lutsk, 43025 Ukraine; e-mail: etnografia@ukr.net

Зміст термінів «музейний предмет» та «предмет музейного значення»

Одним із ключових понять як музеології, так і практики музейної справи є «музейний предмет», без якого втрачається суть музейної діяльності. У правовому аспекті воно важливе з огляду на те, що музейний предмет у музейних закладах є також одиницею класифікації, обліку і зберігання.

Разом з тим, визначення суті поняття «музейний предмет» не є таким легким та однозначним, як може здатися на перший погляд. Його розуміння пов'язане з усвідомленням одного із важливих завдань, яке покликані виконувати музеї, а саме об'єктивне і всебічне документування реальної дійсності.¹ Реалізація цього завдання здійснюється шляхом виявлення, відбору, вивчення, збереження та актуалізації автентичних свідчень соціальних та природних процесів і явищ. Такими свідченнями (в переважній більшості випадків) є справжні (автентичні) речі.

У музейній науці процес трансформації речі в музейний предмет описується за схемою:

Річ → предмет музейного значення → музейний предмет (Балаш, 2013: 20).

Річ функціонує в природному чи соціальному середовищі побутування і виконує певну (переважно утилітарну) функцію. В ході виявлення і відбору вона проходить процес музейної оцінки її соціокультурного значення, здатності втілювати та відображати реальну дійсність, трансформуючись у предмет музейного значення. Виявлення і відбір (тобто перетворення речі) здійснюються на основі системи критеріїв, розробок профільних наук і музеєзнавства, але значною мірою ґрунтуються на професіоналізмі музейного працівника (суб'єктивний фактор)² і навіть пануючих у даному суспільстві цінностей, стереотипів, установок. Наступний крок — набуття предметом музейного значення статусу музейного предмета, тобто підтвердження його цінності — здійснюється в результаті його вивчення та прийняття рішення фондово-закупівельною комісією музею. Пройшовши усі стадії наукової обробки, предмет музейного значення стає музейним предметом і включається до музейного зібрання.

Таким чином, прослідковується генетична єдність між поняттями «предмет музейного значення», «музейний предмет». З огляду на це, варто розглядати їх разом.

Проаналізуємо зміст, який вкладає в терміни «музейний предмет» та «предмет музейного значення» Закон України «Про музеї та музейну справу».

Таблиця 1. Зміст термінів «музейний предмет» та «предмет музейного значення» в українському законодавстві

Table 1. The meaning of the terms «museum objects» and «potential museum object» in the legislation of Ukraine

Закон України «Про музеї та музейну справу»		
музейний предмет — культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення; (ст. 1)	предмет музейного значення — культурна цінність, особливі ознаки якої є підставою для внесення її до Музейного фонду України та набуття статусу музейного предмета з метою збереження, вивчення і публічного представлення (ст. 1).	культурні цінності — об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні, перелік яких визначено Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (ст. 1).

¹ Зокрема, Т. Юрєнєва вказує, що суть музейного документування полягає в тому, що музей виявляє і відбирає об'єкти природи і створені людиною предмети, які можуть виступати справжніми (автентичними) свідченнями об'єктивної реальності. Після включення їх в музейне зібрання вони стають знаком і символом конкретної події і явища (див.: Юрєнєва, 2003: с. 327).

² Зокрема, Фрідріх Вайдахер зазначає, що музейна селекція — це творчий процес, під час якого музеолог приймає як-не-як та все ж суб'єктивне рішення, щодо відбору, навіть якщо і в рамках певної визначеної та інтерсуб'єктивно сформованої системи вартостей (див: Вайдахер, 2005: с. 129).

Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»

культурні цінності — об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичнє, етнографічне та науковє значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме:

- оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;
- предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;
- предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;
- складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;
- старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;
- манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції;
- унікальні та рідкісні інструменти;
- різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;
- рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;
- рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;
- зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;
- рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології (ст. 1).

Аналіз правових дефініцій термінів «музейний предмет» та «предмет музейного значення»

Голландський музеолог П. Ван Менш зазначає, що всі предмети традиційно можна поділити на дві категорії: артефакти і натуралії.³ Причому такий поділ у музейній практиці зустрічається вже в описах кабінетів XVII ст. (Менш, 2014: 146). Сьогодні він виразно віддзеркалений у назві міжнародного документу — Конвенції про охорону всесвітньої *культурної і природної* спадщини.

У правовій дефініції терміну «культурні цінності» (а отже, і «музейний предмет» та «предмет музейного значення») ці дві складові об'єднані (див. табл. 1). Причому об'єктам природи відведені «почесні» дві останні позиції переліку. Це, зокрема:

- зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;
- рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології (Про вивезення..., 1999).

Власне, саме об'єднання не суперечить позиціям музейної науки, оскільки, як зазначає Ф. Вайдахер, музеологічне розуміння культурного надбання охоплює не лише об'єкти, які створила людина, а й природні об'єкти — натуралії (натурфакти) (Вайдахер, 2005).

Крім того, дуже часто складно визначити різницю між артефактами і натураліями. Наприклад, гербарії, опудала і навіть ґрунтові моноліти в музеї є виявом людської діяльності. Їх створювали фахівці (таксидермісти, ботаніки, геологи), користуючись власними знаннями, досвідом, баченням, естетичними уподобаннями.⁴

³ Артефакти є «понад органічними» елементами матеріальної культури», а натуралії (або біофакти) — «неорганічними і органічними елементами природи» (з посиланням в роботі на працю: «Burgaw, 1975. Introduction to museum work (Nashville)»).

⁴ Цікава у цьому контексті думка російського музеолога М. Гнедовського, який розглядаючи аспекти комунікації у музеї, стверджує, що у природничих музеях реальними «героями» експозиції є не опудала убитих тварин, а вчені-природознавці. Саме з ними спілкується відвідувач, бо головне завдання таких музеїв — не показувати картини живої природи, а донести до відвідувачів наукові концепції, які були придумані людиною (див.: Основы..., 2013: с. 375).

Викликає питання (навіть занепокоєння) інше — на диво скромне представлення у правовій дефініції об'єктів природи — живої і неживої, різноманіття якої важко досягнути. Поза увагою законодавців лишилися цілі збірки: ґрунтів, петрографічні, еталонні (типові) колекції; а також окремі природничі зразки. Таким чином, виявляється, що зібрання музеїв ґрунтів, наприклад, Музею генезису і картографії ґрунтів Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, не мають належного юридичного статусу, адже їх, відповідно до правової дефініції, не можна вважати музейними предметами.

Важко корелюється з правовим визначенням «культурні цінності» практика вилучення живого об'єкта з природи (тобто його умертвіння), або збір мертвих особин (що загинули на дорогах, в риболовецьких снастях). Такий потенційний природничий музейний предмет — майбутнє опудало чи вологий препарат — фактично є предметом музейного значення, а отже повинен підпадати під правову дефініцію терміну «культурні цінності».

Інші приклади — зрізи стовбурів дерев, насіння, послід тварин, яйця і гнізда птахів і т.д. Усі ці об'єкти, які є неодмінною частиною музейних зібрань природничих музеїв, де-факто є музейними предметами. Щоправда у переліку цінностей правової дефініції «культурні цінності» жодні з цих об'єктів не зазначаються.

Головною причиною таких серйозних упущень є те, що закріплене в законодавстві визначення терміну «культурні цінності» орієнтоване в першу чергу на регулювання питань щодо їх переміщення через кордон і зовсім не враховує музейної специфіки. За умови ж механічної прив'язки до нього термінів «музейний предмет» та «предмет музейного значення», поза змістом цих понять виявляються цілі комплекси речей.

Ускладнює ситуацію дефіцит досвіду правового регулювання питань, пов'язаних з природничими зібраннями, відсутність нормативних документів інструктивного та рекомендаційного характеру.⁵

Проте є ще одна причина. Мова йде про слабку розробку теоретичних засад природничої музеології, і зокрема дослідження такого ключового її питання як: що таке музейний предмет у природничих музеях.

Поняття «музейний предмет» у природничій музеології

Якщо проаналізувати визначення музейного предмету, загалом зміст наукової та навчальної літератури, можна побачити, що у багатьох випадках акцент робиться саме на історико-культурні об'єкти. На сьогодні фактично відсутні узагальнюючі праці, які б розкривали проблеми сутності природничих музейних предметів, їх типології, а тим паче властивостей, функцій тощо. Малодослідженими є питання, пов'язані з тлумаченням предмету музейного значення у природничій музеології, критеріями відбору таких речей. Особливо відчутний брак розробок прикладного характеру, зокрема методик опису природних об'єктів, стандартизації назв музейних предметів. Це викликає певний подив, оскільки історія музеїв природничого профілю надзвичайно багата. Початок колекціонування об'єктів натуралій сягає IV–III ст. до н.е. (Сотникова, 2007).

Серед небагатьох знакових праць з природничої музеології можна назвати:

- докторську дисертацію німецького музеолога Ільзе Ян⁶, основоположниці природничої музеології — «Музеологія як навчальна і наукова дисципліна: з особливим акцентом на її

⁵ Зокрема, А. Дулицкий зазначає, що з 7 документів, що регулюють діяльність музеїв в Україні, в жодному не підкреслюються і не обговорюються особливості зоологічних колекцій (див.: Дулицкий, 2014).

⁶ Працюючи у 1970-х рр. в Зоологічному музеї та Музеї природознавства (Берлін), І. Ян прийшла до висновку, що у музейній роботі немає надійної наукової основи. Саме тому вона звертається до створення природничої музеології як спеціальної наукової і навчальної дисципліни. І. Ян, власне, і заклала її теоретичні основи. У 1980 р. отримала звання доцента з природничої музеології в університеті Гумбольдта. Дисертація ніколи не публікувалася у вигляді окремої книги, але майже повністю з'явилася в журналі «Нова музейна справа» в 1979–1980 рр. (див.: Хоссфельд, Левит, 2011).

функції в природничому музеї (Історія, сучасний стан та теоретичні основи)» (Ананьев, 2014: 85) (1979 р.)⁷;

- навчальний посібник російського музеолога С. Сотнікової «Естественноисторическая музеология» (Сотникова, 2011) — перше навчальне видання з даного напряму на пострадянському просторі.

Українське музеєзнавство в останні роки збагатилося низкою важливих робіт. Це, зокрема, довідник з природничої музейної термінології О. Климишина (Климишин, 2003), монографія І. Шидловського, присвячена зоологічним колекціям музеїв університетів України (Шидловський, 2012). Досить потужно музеєзнавча тематика представлена у наукових періодичних виданнях Національного науково-природничого музею НАН України (м. Київ) (Вісник..., 2012) та Державного природознавчого музею НАН України (м. Львів) (Наукові записки..., 2014), а також у збірниках наукових праць (Зоологічні колекції..., 2014) та матеріалах конференцій (Практичні питання..., 2013) Національного науково-природничого музею НАН України (м. Київ).

Розглянемо, який зміст вкладає у поняття «музейний предмет» природнича музеологія. Одне з перших визначень, розроблених, власне, для природничих музеїв, було підготовлене лабораторією музеєзнавства Центрального музею революції СРСР (1986 р.) (Музейные термины..., 1986: 82). Відповідно до нього:

***музейний предмет** — об'єкт природи, який володіє потенційними можливостями характеризувати природні процеси і явища, та був вилучений з природного середовища й, як правило, пройшов спеціальну обробку, яка забезпечує його тривале збереження і можливість використання в наукових і освітньо-виховних цілях. Музейні предмети в природничих музеях класифікуються за своєю належністю до певної профільної наукової дисципліни і утворюють такі групи зберігання як «геологія», «зоологія», «ботаніка» і т. д. Внутрішня класифікація цих груп збігається з науковою систематикою, прийнятою у відповідній профільній дисципліні.*

Таким чином, головним елементом дефініції є поняття «об'єкт природи». Це досить точний та повний, з нашої точки зору, підхід. Хоча, один з його розробників — російський музеолог В. Дукельский, зазначав, що цьому поняттю («об'єкт природи») важко знайти чітко визначене місце. З одного боку, за рівнем узагальнення воно наближається до поняття «музейний предмет», з іншого — може трактуватися як один з типів музейних предметів — у загальному сенсі, предмет у природничому музеї (Дукельский, 1986: 27).

На наш погляд, у процитованому визначенні важливим є уточнення — «що володіє **потенційними** можливостями характеризувати природні процеси і явища». Специфіка музейного предмета у природничому музеї полягає в тому, що природні (рухомі) об'єкти надходять у музей переважно у вигляді «сировини». Щоб стати музейними предметами вони повинні пройти певні стадії фіксації та консервації (Основы музееведения, 2013: 55). Тому в природничих зібраннях виділяється фонд сировинних матеріалів, що включає природні об'єкти музейного значення, які пройшли етап фіксації (Музейное дело, 2010: 293).

Належна обробка не єдина обов'язкова умова перетворення природного об'єкта в музейний предмет. Російські дослідниці Е. Чусова та Т. Казанцева акцентують увагу на важливості наявності повної інформації про об'єкт. Зокрема, вчені наводять такий приклад: якщо про старовинний портрет можна буде і через сто років знайти хоч якісь відомості, то про опудало тварини або гербаризовану рослину без відомостей щодо місця і часу збору, можна відразу ж говорити, як про такі, що не мають права бути включеними в музейне зібрання (Чусова, 2001).

Після обробки об'єкт природи дуже часто зазнає суттєвих фізичних змін: стає опудалом, тушкою, виробленою шкурою, вологим препаратом, листом гербарію і т. д.

Для позначення вже опрацьованого об'єкту в музейній науці застосовується термін природничий препарат.

⁷ Автор не мала можливості познайомитися з цією працею.

Природничий препарат — природничий музейний предмет, який пройшов спеціальну технологічну обробку.

Виокремлюють наступні групи природничих препаратів: сухі, вологі (мокрі) і мікроскопічні, рідкі.

У вигляді **сухих** препаратів можуть бути представлені наступні природні матеріали: геологічні (зразки гірських порід та мінералів); палеонтологічні (кісткові залишки, відбитки, скам'янілості); ґрунтові (зразки і моноліти); ботанічні (гербарії, спири, об'ємна сушка); зоологічні (опудала, тушки, шкури, скелети, ентомологічні і зоологічні колекції, сліди життєдіяльності тварин — послід, пелетки, гнізда).

До групи **вологих (мокрих)** препаратів відносяться природничі музейні предмети, що зберігаються в консервуючих рідинах (спирт, формалін тощо) в герметично закритих скляних ємностях. У вигляді вологих препаратів можуть бути представлені як ботанічні, так і зоологічні матеріали; серед останніх виділяються морфологічні та анатомічні препарати.

Мікроскопічні препарати складають особливу групу, що використовується головним чином у наукових та навчальних цілях для виявлення тонких структур природних об'єктів за допомогою мікроскопічної техніки (Музейные термины, 1986: 100).

До рідких препаратів належить нафта та її похідні продукти (Климишин, 2003: 159).

Представлене визначення демонструє різноманітність природничих матеріалів у музеї, а також дозволяє побудувати логічний ланцюжок: *природничий музейний предмет = об'єкт природи, що пройшов усі стадії відповідної обробки = природничий препарат*.

Тут виникають питання щодо розмежування понять «музейний предмет» та «предмет музейного значення». Якщо, наприклад, природний об'єкт надходить у музей, проходить етап фіксації та передається у фонд сировинних матеріалів, але повної обробки ще не пройшов — він вважається музейним предметом чи предметом музейного значення? Вжите у визначенні терміну уточнення — «як правило, пройшов спеціальну обробку» не дозволяє однозначно відповісти на це питання.

Подальша розробка цих понять, їх співвідношень є, безперечно, одним із актуальних завдань майбутніх природничо-музейних досліджень.

Варто звернути увагу й на нові тенденції в діяльності та розвитку мережі музеїв природничого профілю. З 1970-х рр. тут спостерігається перехід від систематичних експозицій до ландшафтних, згодом — введення у музейний простір «живих» комплексів — оранжерей, тераріумів, акваріумів тощо. На початку 1990-х рр. Міжнародна рада музеїв включила до музейної типології зоопарки та ботанічні сади, визначивши їх «живими» музеями природи (Сотникова, 2011: 7). А сьогодні у посібниках з музеєзнавства ми, наче аксіому, читаємо: «*До природничих музеїв відносяться також установи, що колекціонують та експонують живі об'єкти: ботанічні сади, зоопарки, музеї-акваріуми, тераріуми тощо*» (Музейное дело, 2010: 293; Основы музееведения, 2013: 175; Словарь..., 2009: 59).

Поява нового типу музейних предметів — об'єктів живої природи — вимагає вироблення як нових підходів до розробки теоретичних засад музейної науки, так і форм практичної роботи. І в першу чергу це стосується забезпечення належних умов утримання, догляду за рослинами і тваринами, а також дотримання відповідних вимог щодо їх набуття. У зв'язку з цим розробляються документи, які регламентують роботу з живими об'єктами у музеї. Значна увага приділена «живим колекціям» і в Етичному кодексі ICOM для музеїв, який визначає базові стандарти професійної діяльності музеїв і їх співробітників (зокрема, п. 2.7. «Живі колекції», п. 2.25. «Благополуччя тварин») (Этический кодекс ИКОМ, 2004).

Виникає також необхідність ґрунтовного теоретичного осмислення вказаних тенденції, та їх відображення у такому ключовому музеологічному понятті як «музейний предмет». Якщо в традиційному музеї — це річ, яка вилучена із середовища побутування і втратила свої первісні функції, то у «живому музеї природи» об'єкти не втрачають своїх функцій. Ці та інші проблеми, без сумніву, мають стати предметом серйозних музеологічних досліджень.

У контексті даного дослідження важливим є сам факт вказаних зрушень у природничій музеології, які в майбутньому, на наш погляд, стануть звичною практикою музейного життя і повинні враховуватись у нормотворчій діяльності.

Нам важливо з'ясувати, яким чином представити світ живої і неживої природи в змісті правових дефініції «музейний предмет» та «предмет музейного значення». З огляду на усе вищеозначене, вважаємо неможливим звернення до терміну «культурні цінності» у значенні, зафіксованому в ЗУ «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». Така практика суперечить позиціям музейної науки. Правова дефініція повинна мати універсальний характер, охоплювати об'єкти з усіх сфер суспільства та природи. Наразі розглянемо ту її частину, яка стосується природничої складової.

Яким має бути визначальне слово у правових дефініціях термінів «музейний предмет» та «предмет музейного значення»?

Одним із очевидних визначальних елементів дефініції може стати поняття «природний об'єкт», яке є конкретним і досить узагальненим, а також поширеним у музеєзнавчій науковій, навчальній і довідковій літературі. Разом з тим, слід врахувати кілька важливих аспектів.

По-перше, поняття «природний об'єкт» застосовується і в інших галузях права, зокрема, екологічному та цивільному. Його трактування у цих сферах правового регулювання має свою специфіку, відмінну від музейного розуміння. Головна розбіжність полягає у наступному:

- в екологічному та цивільному праві однією з визначальних ознак природних об'єктів є їх нерозривний зв'язок з природним середовищем, екосистемою, невіддільність від неї (Екологічне право, 2009: 7; Філатова, 2015: 255);
- у музейній справі цей зв'язок порушується. Природні об'єкти здебільшого вилучаються з природного середовища, руйнуються усі їхні зв'язки, які вони мали з іншими елементами цього середовища.

Тому, в разі використання терміну «природний об'єкт» у правових дефініціях «музейний предмет» та «предмет музейного значення», в тексті нормативного акту обов'язково слід навести його значення (музейне) (Методичні рекомендації, 2000). Така практика є не бажаною, оскільки веде до перевантаження нормативних документів вузькопрофесійними визначеннями, а також може призвести до неузгодженості в системі законодавства в цілому.

По-друге, за своїм змістом поняття «природний об'єкт» є досить широким. Зокрема, відповідно до позицій екологічного права воно охоплює «частину навколишнього природного середовища або все довкілля у цілому»⁸. Тоді як у музейній справі значний інтерес становлять також частини об'єктів, наприклад, пір'я, фрагменти тканин, кістки і зуби тварин (Лобков, 2014: 44), мікроскопічні препарати, а в академічних музеях — зразки ембріологічного та сублимованого матеріалу окремих частин організмів, препарати ДНК, проби крові та ін. (Сотникова, 2011: 29).

У цьому контексті звертає на себе увагу той факт, що в Етичному кодексі ICOM для музеїв на позначення об'єктів музейної діяльності здебільшого застосовується словосполучення «предмети чи *природні зразки*», і навіть конкретніше — «біологічні чи геологічні зразки» (п. 2.6) (Этический кодекс ИКОМ, 2004).

С. Сотникова у своєму дослідженні вживає термін «натурні предмети» (Сотникова, 2011: 27), етимологічно пов'язаний з латинським словом «*natura*» — природа.

В українській літературі з природничої музеології музейний предмет визначається як пам'ятка природи (Климишин, 2010: 4; Шидловський, 2012: 101). На нашу думку, таке тлумачення

⁸ В екологічному праві під природними об'єктами розуміють складову частину навколишнього природного середовища або все довкілля у цілому, яке охороняється нормами екологічного права, наділене ознаками природного походження, що перебувають в єдиному екологічному зв'язку, можуть виконувати різноманітні екологічні функції та забезпечувати якість середовища мешкання людини (див.: Екологічне право..., 2009: с. 7).

є недоцільним. *По-перше*, термін пам'ятка передбачає наявність значного ціннісного компоненту, високої оцінки об'єкта в суспільній свідомості (Основи музеєзнавства, 2013: 54). З ним досить складно співвідносяться такі, вже названі нами речі, як пір'я і яйця птахів, послід тварин, зразки ґрунту тощо.

По-друге, у вітчизняному законодавстві термін «пам'ятка природи» має конкретне значення, до речі з потужною ціннісною складовою. Відповідно до ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» — «пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, з метою збереження їх у природному стані» (Про природно-заповідний фонд, 1992).

Зміст зазначеного поняття охоплює порівняно незначне коло потенційних об'єктів музейної діяльності, не відтворює різноманітності світу природи, фіксує необхідність збереження об'єктів у природному стані, що суперечить музейній практиці.

Висновки

З огляду на все вищеозначене, на наше переконання, зміст термінів «музейний предмет» та «предмет музейного значення» повинен визначатися:

- в контексті природничої музеології — через поняття «об'єкт природи» як найбільш повне і таке, що максимально включає усе різноманіття живої і неживої природи;
- в нормативно-правовому полі — через поняття «об'єкт» — яке охоплює об'єкти як культури, так і природи, та є найбільш ємним.

Таким чином, одним із суттєвих недоліків чинних на сьогодні правових дефініцій термінів «музейний предмет» та «предмет музейного значення» є надто обмежене представлення природничих об'єктів, а також їх невідповідність теоретичним та прикладним засадам діяльності природничих музеїв (відділів). Розробка належних законодавчих визначень має величезне значення і вимагає спільної скрупульозної роботи фахівців з правознавства, профільних наук, у даному випадку природничих, а також музеологів.

Література

- Акуленко, В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України: Монографія. — Київ: ТОВ «ВО «Юстініан», 2013. — 616 с.
- Ананьев, В. Г. История зарубежной музеологии: Учебно-методическое пособие. — СПб., 2014. — 136 с.
- Балаш, А. Н. Вещь в музее: размышления о судьбе «предмета музейного значения» // Вопросы музеологии. — 2013. — Том 1 (7). — С. 19–24.
- Бородін, Є. І., Шапаренко, Т. І. Концептуальні засади державного управління музейною справою в Україні: нормативно-правовий аспект [Електронний ресурс] // Публічне адміністрування: теорія та практика. — 2012. — Вип. 2. — Режим доступу: <http://goo.gl/zkYN72>
- Вайдахер, Ф. Загальна музеологія: Посібник / [пер. з нім. В. Лозинський]. — Львів: Літопис, 2005. — 632 с.
- Вісник Національного науково-природничого музею / Нац. наук.-природ. музей НАН України. — Київ: ННПМ НАН України. — 2012. — № 10. — 88 с.
- Гайда, Л. А. Формування нормативно-правової бази музеїв при навчальних закладах // Краєзнавство — 2011. — № 3. — С. 49–56.
- Дукельський, В. Ю. Терминологические проблемы теории музейного предмета // Терминологические проблемы музеєзнавства. Сб. научных трудов / Г. Г. Шумная (отв. ред.). — Москва: Типография Министерства культуры СССР, 1986. — С. 27–34.
- Дулицкий, А. Зоологические коллекции: проблемы комплектования, содержания и использования // Зоологічні колекції та музеї: збірник наукових праць / За ред. І. Загороднюка; Національний науково-природничий музей НАН України. — Київ, 2014. — С. 25–32.
- Екологічне право України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / За ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. — Харків: Право, 2009. — 328 с.
- Зоологічні колекції та музеї: зб. наук. праць / За ред. І. Загороднюка; Національний науково-природничий музей НАН України. — Київ, 2014. — 156 с.
- Климишин, О. С. Природничі музейні термінологія. Словник-довідник. — Львів: Держ. природознавчий музей НАН України, 2003. — 244 с.
- Климишин, О. С. Сучасні проблеми природничої музеології // Наук. зап. Держ. природознавчого музею. — 2010. — Вип. 26. — С. 3–14.

- Кожушко, Б. М., Титова, О. М. Музейна справа в Україні: стан і перспективи // Праці Центру пам'яткознавства. — 2014. — Вип. 25. — С. 136–144.
- Лобков, В. О сборе и хранении музейных коллекций // Зоологичні колекції та музеї : збірник наукових праць / За ред. І. Загороднюка ; Національний науково-природничий музей НАН України. — Київ, 2014. — С. 44–48.
- Мени, П. В. Предмет как носитель данных / Пер. с англ. В. Г. Ананьева // Вопросы музеологии. — 2014. — № 1 (9). — С. 145–156.
- Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки [Електронний ресурс] : рекомендації [схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 № 41]. — Режим доступу : <http://goo.gl/JMR9Pr>
- Мишак, І. М. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини та шляхи його вдосконалення в Україні [Електронний ресурс] // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2013. — № 3. — С. 31–36. — Режим доступу: <http://goo.gl/B9X8LU>
- Музейное дело России. 3-е изд., испр. и доп. / Каулен, М. Е. (отв. ред.). — Москва : ВК, 2010. — 676 с.
- Музейные термины / Научная разработка проблемы лабораторией музееведения Центрального музея революции СССР // Терминологические проблемы музееведения : Сб. научных трудов / Шумная, Г. Г. (отв. ред.). — Москва : Типография Министерства культуры СССР, 1986. — С. 36–135.
- Наукові записки Державного природознавчого музею : зб. наук. пр. / Держ. природознав. музей НАН України. — Львів : Вид-во держ. природознав. музею. — 2014. — Вип. 30.
- Основы музееведения : [учеб. пособие] / Мин-во культуры РФ, Рос. ин-т культурологии ; отв. ред. Э. А. Шулепова. — 3-е изд. [испр. и доп.]. — Москва : Кн. дом «ЛИБРОКОМ», 2013. — 432 с.
- Практичні питання природничої музеології: Матеріали III науково-практичної конференції (24–25 жовтня 2013 р., Київ). — Київ, 2013. — 80 с.
- Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей [Електронний ресурс] : Закон України [прийнято Верховною Радою 21.09.1999 № 1068-XIV]. — Режим доступу : <http://goo.gl/Nj2G0I>
- Про музеї та музейну справу [Електронний ресурс] : закон України [прийнято Верховною Радою 29.06.1995 № 249/95-ВР]. — Режим доступу : <http://goo.gl/TjUAW9>
- Про природно-заповідний фонд України [Електронний ресурс] : Закон України [прийнято Верховною Радою 16.06.1992 № 2456-XII]. — Режим доступу : <http://goo.gl/3VY73J>
- Словарь актуальных музейных терминов / Авторы-сост.: Каулен, М. Е., Сундиева, А. А., Чувилова, И. В. и др. // Музей. — 2009. — № 5. — С. 59.
- Смаглий, К. В. Європейський досвід реформування музейної сфери: уроки для України // Будемо нову Україну : збірник конференції (26–27 листопада 2014 р., м. Київ) / упоряд. Ярошенко, Т. О. ; Українське Фулбрайтівське коло. — Київ : Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2015. — 407 с.
- Сотникова, С. И. Природа и музей в культуре эпохи. Исторический экскурс // Вестник РГГУ. Серия Культурология. — 2007. — № 10/07. — С. 253–266.
- Сотникова, С. И. Естественноисторическая музеология. — Томск : Изд-во Томского ун-та, 2011 — 304 с.
- Стороженко, О. В. Нормативно-правова основа функціонування сфери культури [Електронний ресурс] // Теорія та практика державного управління. — 2011. — Вип. 4. — С. 273–279. — Режим доступу: <http://goo.gl/xw9aEh>
- Титова, О. М. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України // Праці Центру пам'яткознавства : Зб. наук. пр. — 2009. — Вип. 16. — С. 5–10.
- Філатова, Н. Ю. Особливості правового режиму природних об'єктів // Актуальні проблеми приватного права : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (Харків, 27 лют. 2015 р.). — Харків, 2015. — С. 255–258.
- Хоссфельд, У., Левит Г. Памяти выдающегося немецкого историка науки Ильзе Ян (12.02.1922–08.05.2010) // Историко-биологические исследования. — 2011. — Вып. № 1, том 3. — С. 90–96.
- Чусова, Е. А., Казанцева, Т. Н. Описание биологического объекта как музейного предмета [Электронный ресурс] // Электронный журнал. — 2001. — Том 4, вып. 4. — Режим доступа : <http://goo.gl/VB7idP>
- Шидловський, І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України / За ред. Й. В. Царика. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — 112 с.
- Етичний кодекс ИКОМ для музеїв [Электронный ресурс] : документ [принят 15-й Генеральной Ассамблеей ИКОМ 04.11.1986 г. в Буэнос-Айресе (Аргентина), новая редакция — 21-й Генеральной Ассамблеей ИКОМ 08.10.2004 г. в Сеуле (Корея)] / International Council of Museums; Перевод и редакция: М. Гнедовский. — Режим доступа : <http://goo.gl/Xb3gUw>
- Юрєнева, Т. Ю. Музееведение : Учеб. для высш. шк. — Москва : Академический проспект, 2003. — 560 с.

Природничі предмети у музеях: музеологічний аналіз правових дефініцій. — Рябчикова, Ф. Д. — У статті проаналізовано зміст правових дефініцій термінів «музейний предмет» та «предмет музейного значення». З'ясовано, що вони не відповідають засадам природничої музеології, оскільки не враховують значну частину об'єктів природи, котрі перебувають у сфері музейної діяльності. Згідно норм вітчизняного законодавства поза правовим полем опинилися цілі музейні збірки: ґрунтів,

петрографічні колекції; а також окремі природничі зразки. Крім того, переважна більшість потенційних природничих об'єктів зовсім не підпадає під чинну на сьогодні правову дефініцію «предмет музейного значення». Представлено зафіксовані у природничо-музеологічних дослідженнях визначення термінів «музейний предмет», «природничий препарат». Розглянуто підходи щодо їх тлумачення, зокрема як природничих об'єктів, пам'яток природи, природничих зразків, натурних предметів. Запропоновано у природничій музеології визначати зміст термінів «музейний предмет» та «предмет музейного значення» через поняття «об'єкт природи»; у нормативно-правовому полі — через поняття «об'єкт».

Ключові слова: правова дефініція, природнича музеологія, музейний предмет, предмет музейного значення, природничий препарат.

Адреса для зв'язку: Ф. Д. Рябчикова; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки; просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025 Україна; e-mail: etnografia@ukr.net